

БАБИЧ ПРИНА ГРИГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Особливість сучасного стану принципів цивільного права визначає сучасний стан цивільного законодавства взагалі. Перш за все це конфлікт Цивільного і Господарського кодексів, питання про співвідношення яких досі залишається невирішеним.

Як встановлено ст. 1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), предметом його регулювання є особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), що ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їхніх учасників. ЦК України застосовується щодо юридичних осіб приватного права, а також юридичних осіб публічного права у всіх випадках участі останніх у цивільних відносинах (ст. ст. 81 та 82 ЦК України). Цей кодекс не застосовується до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, якщо інше не встановлено законом (ч. 2. ст. 1 ЦК України).

Таким чином, Цивільним кодексом не регламентуються відносини публічного права. Тож саме вони могли би стати предметом регулювання Господарським кодексом (далі – ГК України).

Проте ГК України не став актом, який врегулював би ці питання і заповнив відповідну прогалину. За концепцією, він регулює як публічно-правові, так і приватно-правові відносини.

Отже, два одночасно прийняті кодифікаційні акти в частині певних відносин приватно-правового характеру мають спільний предмет регулювання. При цьому пропонуються два кардинально протилежних підходи стосовно вирішення одних і тих самих питань.

Наприклад, основоположним є питання щодо суб'єктів відповідних правовідносин. Кожен з кодексів пропонує свою, жодним чином не узгоджену з іншим кодексом, систему кодифікації суб'єктів. Передбачається різний порядок їхнього утворення, різні переліки необхідних установчих документів тощо. При спільному предметі регулювання певних питань це є неприпустимим, оскільки створює можливість застосування до однакових відносин різних норм права.

Слід зазначити, що незалежно від того, чи є суб'єкт особою публічного права чи приватного права, їхня участь у цивільних відносинах регулюється цивільним законодавством на однакових засадах, які визначають вимоги до практичного забезпечення правового становища особи.

Ці принципи права вперше зазначені у Цивільному кодексі, який регулює цивільні відносини в Україні; іменуються «загальними засадами цивільного законодавства» і зазначені в ст. 3. ЦК України.

До них зараховують:

1) Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, що дозволяє індивіду визначати характер поведінки, своє місце в суспільстві в системі цивільних правовідносин і та. ін. за власним розсудом;

2) Неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом, що полягає у забезпеченні правової охорони власності, незалежно від її форм та видів;

3) Свободу договорів, яка полягає у визнанні за суб'єктом цивільного права можливості укладати договори (або утримуватися від укладання договорів) і визначати їх зміст на свій розсуд відповідно до досягнутої з контрагентом домовленості;

4) Свободу підприємницької діяльності, не забороненої законом, означає закріплення у законодавчому порядку загального правила про право зайняття підприємницькою діяльністю, а також встановлення юридичних гарантій реалізації цього права;

5) Принцип судового захисту цивільного права та інтересу;

6) Вимогу справедливості, добросовісності та розумності цивільного законодавства, яка практично виражається у встановленні його нормами рівних умов для участі всіх осіб у цивільних відносинах; закріпленні можливості адекватного захисту порушеного цивільного права або інтересу; поєднання створення норм, спрямованих на забезпечення реалізації цивільного права, із шануванням прав та інтересів інших осіб, моралі суспільства тощо [1, с. 9].

Крім того в ЦК України загальні положення про зобов'язання розташовані в окремій главі, де в п. 3 ст. 509 ЦК України зазначено, що зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості.

Актуальним вважається вивчення принципів права через те, що у сучасній правовій науці склалось уявлення про принципи як такі, що офіційно закріплені в законодавстві. До того ж, як уявляється, відбувається звуження значення принципів у правозастосуванні та обмеження їх діяльності. Провідні ідеї розглядаються як допоміжні при виборі норм для застосування та не застосовуються для безпосереднього регулювання.

Принципи справедливості, добросовісності, розумності є принципами природного права. З цієї позиції необхідно розглянути принципи права, їх місце з точки зору співвідношення системи права і системи законодавства. Допускаючи плюралізм у праворозумінні ми не маємо ні правопорядку, заснованого на законі, ні правопорядку, заснованого на так званому правовому законі. Більше того сама ідея «не правового» закону, як це не парадоксально, не стільки сприяє реальній боротьбі за замість права приведення його у відповідність до пануючих у суспільстві цінностей. Не може бути проблеми протиставлення права і закону. Має

бути проблема невідповідності права яким-небудь цінностям. Закон не може бути неправильним. Можна і потрібно говорити, що закон не відповідає чийм-небудь уявленням про справедливість, мораль, яким-небудь фактичним відносинам тощо [2, с. 15].

Одні під правом розуміють норми, встановлені державою, інші – норми, які фактично склалися у суспільстві (звичаї), треті – отожднюють право з його принципами (ідеалами), четверті під правом розуміють правові переживання [2, с. 14].

У будь-якому формально функціонуючому суспільстві домінуючим є нормативний підхід до розуміння права. Посилення протиставлення різних підходів до праворозуміння проходить в періоди якісних змін в системі суспільних відносин. Відповідальність за соціальні проблеми покладають на нормативний підхід [2, с. 14]. Найбільш конкурентними підходами в аналізі проблем праворозуміння стають нормативізм, природне право та соціологічний підхід. Суспільство стає затиснутим у застарілих нормах права, які виступають гальмами як для подальшого прогресивного розвитку у рамках існуючої системи суспільних відносин, так і для зміни самої системи [2, с. 13–21].

У VIII ст. Кант звернув увагу не те, що вчені продовжують шукати адекватне поняття права. Тривають такі пошуки і сьогодні. О. У ейстом було надано достатньо повний перелік існуючих підходів до розуміння сутності права [3, с. 7].

Разом із ідеями, які встановлюють значно більш справедливі та в цілому реальні варіанти правового регулювання, ніж ті, які існували у попередній період розвитку суспільства, у намаганнях ейфорії перебудови формально визначені положення набувають багато декларативних положень, які не реалізуються перш за все з економічних причин. Паралельно відбувається дезорієнтація суб'єктів права та особливо суб'єктів правозастосування, які починають замислюватися над невластивими їм питаннями: чи відповідають ті чи інші правила, які містяться в законах, природному праву або загальному інтересові, і як їм слід вчиняти, якщо, за їх думкою – не відповідають? [2, с. 13].

Науковці звичайно визначають принципи права як вихідні нормативно-керівні начала, які характеризують його створення, його основи, закріплені у ньому закономірності суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Коментар. Х. : ТОВ «Одіссей», 2003 С. 9.
2. Толстик В. А. От плюрализма правопонимания к борьбе за содержание права. Государство и право. № 9. С. 15.
3. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. М., 2002. С. 7.

Ключові слова: принцип справедливості, принципи права, принципи законодавства, методи, публічне право.

Key words: principle of justice, principles of law, principles of legislation, method, public law.